

ОНО ОРСАТА ВЕЛИКОГ

Иво Војновић је написао две драме из области наше велике историје: пад Дубровачке републике и Косовску трагедију. Великом историјом једнога народа зовемо или фазе политичног и културног расцвета или фазе катастрофе и сломова. Уметност више привлаче мотиви трагични. Велики стил уметности тражи врхунце у напетости и потенцијни карактери, а то се дешава најпре онда кад човек, јунак, треба да асимилиује трагедију.

Велики историјски сломови, тако нам се чини, показују се у два вида: као трагедије, као рушевине. Ако јунак, односно војска, град, земља, народ, асимилиује, приме у себе катастрофу, пад је смртан, трагичан. Ако јунак претраје, прилагоди се, прегори, значи да је катастрофа њега асимилувала, начинила од њега рушевину. Не знамо да ли је тачно, или само од нас приписано Војновићу: да је по свом делом своје Дубровачке трилогије, *Allons enfants*, хтео дати рушевину; а са Југовића мајком хтео дати трагедију. Али ако и није хтео, тако је учинио. На Косову, цар Лазар, Милош Обилић, стари Југ Богдан и девет Југовића, асимилували су у себе државну трагедију, и умрли. Мајку Југовића је Војновић подигао у врхунца: она је имала да асимилиује, редом, трагедије свога мужа и девет синова, и тек онда да умре. Од цара и његове војске до жене једнога ратника и племића, све је претстављало један хомогени трагизам, једну трагедију, једну смрт, тако да кажемо. Косово је чиста и пуна велика историјска

трагедија. Насупрот томе, пад Дубровачке републике значао је рушевину.

Војновић је у првом делу Трилогије достигао, као никада пре ни после, визију и уметничку пластику гениалног домета. У једном чину, стварно у једној сцени која у ритму олујине дође и прође, дао нам је безмало биолошки јасно пропаст једног хетерогеног организма, рушење у себе једне готове трошности. Сажето, гениално сажето видимо на сцени сву диференцијацију друштва дубровачког, од Кнеза до пучанина, преко разних ступњева племића. Као ће-лије у телу, физиолошки атрофира све што се једној искућивој функцији преда. Скала типова дубровачких господара, ураслих у изживелост једноликих и узалудних функција, то је савршена слика за оно у историји што није трагедија, него рушевина.

Драма *Albino erant* јесте једно велико историско платно око дубровачког властелина Орсата Великог, у часу када се, 1806-те, са Наполеоновом окупацијом, дефинитивно гаси слобода Дубровачке републике. Ко је Орсат Велики? Као човек и грађанин он је, у драми Војновићевој, последњи дубровачки господар кога је у оној фаталној години још раздирала свест и савест. Као душа и дух, он је мањи и слабији од несреће над државом; не може да асимилије трагедију и појача је највећом личном жртвом, смрћу; није херој него је рушевина. Само, како ручина може да буде врло лепа, Орсат је једна од најлепших рушевина у нашој уметности; а поготову једина лепа рушевина међу осталим дубровачким племићима онога доба. Кнез Републике, то је гротескна авет која тек што се није распала у прах. Го-

спар Циво залази у храбре анализе нечег што је далено и прошло, или апстрактно, и зато не боли, и не гони нити на какву акцију, нити у неки гест. Остали господари су сјајне уметничке варијације једног истог мотива: племића који је у корену давног труо, и само оделом, конверсацијом и охолешћу постоји. Другим речима: све је сабласт, декорација, арханизам речи и манира. Последњи театар театралне господштине дубровачке. Само у Орсату пламса још свест патриота и човека, свест о срамној пасивности, свест о императиву неке акције, макар по цену да пучанин спасе и господарство и Републику.

При замисли Орсетове фигуре, то јест, његова држања и речи, његове још здраве мушкости у сравњењу са осталима, снага драмске пројавице у Војновићу била је спонтана и огромна. Орсат као фигура збиља је Орсат Велики. Али кад је дошло до координације елемената за карактер, Војновић је комбиновао са извесним концесијама према Дубровнику и старој слави, према љубави својој за родни град и за господарске традиције. Ово последње утолико више, што су те традиције, чини нам се, дефинитивно умрле не у Орсату Великом, него у Иву Војновићу, не мање Великом, који је са свом лепотом и церемонијом умео бити конте, декадент, театрално и велики песник. Слажући елементе Орсетова карактера, Војновић је унео и елемент косовски: бол и чежњу за слободом оне јачине и лепоте, какву носе свежи, неязжвањени борци који су непосредна жртвена узбуна расе. Орсат међутим, иако не стар човек, био је већ човек који се у средини својој, и у крви својој са много чим индолентно саживео, и у којем се дигла не непо-

средна: узбуна расе, него посредna узбуна једног телом и умом још одржаног претставника ненада моћних и гордих имена и установа.

Орсат, изданац првоточног дубровачког стабла, био је по нужности и декадент и театрал. Свест и савест га кидају, али недостаје сурова јуначка страст отпора која или ништи или се уништава. Орсат јасно види труплеж, види фанфароне врлина и охолости, и осећа да нова судбина куца на вратима пучана. Али Орсатова побуна не обухвата, силно, и прошлост и будућност, него дрхће у једном малом тренутку, у питању сада, у страху једног патриција од претстојећег срама и понижења, у болу правог господара због изавђалих господара оно себе.

Војновић је уз текст драме написао и обиман, високе вредности текст историјског и драмског тумачења, и ту још једаред дао уметнички приказ тоталне оронулости републике, одсуство крви и "мождана" и воље у њој. Наравно да је ту јасно казао и све чега има и чега нема у самом Орсату. "Превелика интелектуалност, идеални полет, тврдоћа неумољивог господства... прастаро преваристократство". Сам суперлатив! И свега један суштински елемент: "идеални полет", који је ознака младости и расе. Првог херојског отпора давале у Орсату није могло бити, и нема. У тирадама његовим, муклим или гласним тирадама гњев и немоћи, осећа се мисловна брига и напрасни бес, али не кључ нагона и воље. На уста Орсатова бије пламен велике унутрашње ватре, али тај запаљени човек неће изаћи из своје господствено куће, неће смести погледати јаду у очи, и последњем свом уздеку за стварни отпор према најједи

непријатеља, пучанину Андоровићу - написаће писмо. Страшна чињеница је ту. Наполеонов генерал који ће узети граду кључе, већ је ту. Али са све већим болом, Орсата на снагу не бива све већа. Одвисте дуго гледа тај борац смрти у очи, и навикава се на њу. Рашчиниће се, постепено, и у својој соби, у свему што је био и значао, али умрети неће. Ту су и интелект и мушкост и гордост, али не бирају оно што би морали, одлучују декадентно, уморно, рушевно. Наудар топа, што је био знак да је мост спуштен и да "Франчези" улазе, Орсата ће ударити гром - резигнација. Он се руша. Као дубровачки властелин, Орсат се одриче слободе; као човек, одриче се љубави и женидбе; као интелект, одриче се потомства да не би рађао робове. И роб је, и усамљен је, може се можда рећи, и мртав је, али све уз "тврди и велики понос", јалови, премда, ваља признати, сјајни великашки понос од којег ружина постаје величанствена. Kad пучанин Андоровић поручи да неће доћи, али да му је госпара "жб", Орсат заборавља све, то јест Дубровник и слом, само не себе, скаче и формално риче: "Ко је он, да ме мали!" И све тако, уз болне и тешке трзаје, али не наругуивши се својим властитим слабостима ни једаред, не кидишући на себе ни судом ни казном, Орсат тоне у своју душевину сматрајући је као последицу излајства целокупне властеле која "хоће мријет".

Колико је замаха и вере недостајало у души Дубровчанина Орсата, у години 1806-ој, нашло се у души Иве Војновића, у наше дане. Отуда у карактеру Орсата налазимо две црте које би се у ствари морале искључивати, али које су хармонисане зато што се чудесно хармонисане налази-

де у Иву Војновићу: декадентан аристократизам, и идеал чисто народног и епски слободарског нагона. Орсат се у часу катастрофе откида од свога стабла и окреће пучанину не природно и психолошки спремно, него свемогућом силом песника који га је дао истинитог и театралног неразлично. У Орсату ће се јавити нешто од онога чега има у најбољим јунацима косовског предања: да у страшној несрећи трага и нађе своју душу, и најбоље морално опредељење. Само што су косовски мученици при том величанствено једноставни; док је дубровачки мученик, са свима атрибутима патрицијства и интелекта, био при том величанствено депоративан. Тамо, светачка жртвеност; овде, горда поза. Тамо, једноставност сирти; овде, осветљена рушевина. Зар није то, осветљена руина, она вредна сцена, онај вредан визионарни узлет: над Орсат превиђа госпаре да укрцају св.Влаха на брод, да однесу Дубровник, да галебима и облацима нежу: "Дубровник плива... да открије слободу". Зар није ту, у хармонији, и потресна истинитост и декадентна помпа?

Драма о Орсату Великом постала је велико дело с помоћу Косова, те подземне и неистрошљиве наше снаге која је радила и у Иву Војновићу. Косово, то је у нештој тужној историји најреалнија трагедија, а пад Дубровника је најлепша руина.

У дуготрајном мразу нашег живота Дубровник је једини потпуно расцветана ружа. Дубровници слободни и богате Републике једини су наш свет која је био срећан да не мора мрзети и клети друге и себе. Па и кад му је дошло време мрети, то се десило уз церемонијално присуство

Кнеза и дворяна у орнату и свили, и уз бунтиће по холлицима Двора. То је била свечана сахрана воликата, на чија ће се гроб навалати, по латинском обичају, каменита слика њихова у природној величини, у ставу лежања, али поноситог, или у ставу клечања, али само пред Богом. А умирање на Косову било је умирање нагло као вихор који носи стихијски, али баш зато умирање реално. Косовска традиција чува идеју о неодољивом умирању јунака, о правој трагедији која собом носи очишћење за нов живот.

Да у Иву Војновићу нису лежали и Косово и Дубровник, не би било једне од најувисенијих наших драма, једне од најлепших наших песама. Милансали и дотрајали Дубровник, то је била пасивност, скепса, иронија, последња трошност коју смрт не може више ни да препозна и удара је трагично. Душа Орсатова, то је био мали жижак од Косова. Реч горког оцајања Орсатова: да "живи хоће мријет", косовског је порекла и ова. Само, на Косову је она друго значење. Шта, знао је добро Иво Војновић, и поштено је унео у Орсата и у дубровачку сцену контраст двају значења. Беш живи, потпуно живи и морају умерати, иначе нема пребављања, жртве, моралног тестаментa потомству. "Зар вас још није враг одио!" - та сада већ бесмртна мефистофелска поспрда Дубровчанина кнеза Сорга, који паде Дубровчанима из Париза, та реч јасно говори да је Дубровник већ давно био при крају, да Дубровник није жив умро.

Војновић је свога и нашег драгог и неспашеног Орсата украсио ипак, речено је већ раније, неким одликима наших традиционалних чувара слободе: дао му је, намо уморну, нешто младалачко и кршно. Дао му је напрутен лик јастреба и Србе, и дао му је срце. Оно остало често дубровачко, гримасу мумије, цинизам, отровну анализу интелекта, неосетљи-

ности сваке vrste, ставio je u razne mlađe i starije starca, od Cive do prastarog Saša. Taj Saša je kazao, или mislio da je kazao, gorđu dubrovачku reč kod je ispričao: da na na molbu austrijskog cara nije xteo biti počasni pretalnik Napoleonu, jer mu Napoleon nije rasi, ravan. Civo takođe nije mlad, ali je živa figura, umetnički vrlo uspešno urađena. U dnu duše kao da i kod njega ima vrsta osjetljivog mesta. Na jednu tetku optužbu Orsatovu plače "muklo i gnevno", jednom jedinom rečju: "Orsate!" Taj Civo je mnogo i opako kuhati Orsate, to jest Orsatov intelektualizam. Civo zestupa, vrlo drsko i ne izgleda ubedljivo, dve kritičke, za onaj čas u Dubrovniku i cinički postavne. Prvo, da istorija (или život, što je svejedno) sama sebe tvori, i ljudi ostanu svega da je prime, i, ako im to baš treba, da razumeju i odobre događaje posto su se dogodili. I drugo, da ljudi, pa i visoka vlastela, pa i Orsat, imaju nepotrebnu potrebu da debatuju o nečemu što je već odlučeno nezavisno od njih. Prema tom vrlo agresivnom protivniku, Orsat je stojaо и одолевао тако што му је Војновић дао, додуше iskidane, али оригиналне црте наше расности, нарочито ону: да се некадашња обреза иде у сирт, или излази из искушења.

Војновић је са том својом драмом успео дати и велико позориште, и велику поезију, и дубоке истине. Извео је, и дао осетити, сву лепоту Dubrovника и његове горде славе; али кажео, и дао осетити, и сву истину о Dubrovачкој републици. Прво. Да никада није била много реално тле, од широких поља и простора, са народом прионулим за своје тле. Друго. Да је, феудална у ствари још и у почетку XIX века, била сва од патрицијства и богатства, од господске културе и луксуза, од великашке неправде и једностраности. "Ми смо (то јест, властела) држава, остало је раја!" - каже нико

другi do Opcat Bcluka. Tpehe. Da je bila kao neki ymetni-
cki dpaquz, i zato, kad je pala, pala je bez krvi i jpta-
na, zdrobila se y sebe, yz metem i važne dogovore koja sy
bili poze i reča.